ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI (SAMARQAND, BUXORO VA XIVA MISOLIDA)

Suyunov Muhammad Alisherovich
Orient Finans Bank mutaxassisi
suyunovmuhammadsma@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada ziyorat turizmini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlari misolida ilmiy adabiyotlar va me'yoriy hujjatlar tahlili asosida o‘rganilgan. Ziyorat turizmining hududiy iqtisodiyotga ta'sir ko‘rsatish yo‘llari tizimlashtirilgan, davlat tomonidan tartibga solish, investitsion, moliyaviy va marketing mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi ochib berilgan. Tahlil natijalariga ko‘ra, ziyorat turizmining iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ziyorat turizmi, iqtisodiy mexanizm, diniy turizm, hududiy iqtisodiyot, turistik klaster, davlat-xususiy sheriklik, Samarqand, Buxoro, Xiva.

Аннотация. В статье на основе анализа научной литературы и нормативных документов исследуются экономические механизмы развития паломнического туризма на примере городов Самарканд, Бухара и Хива. Систематизированы пути влияния паломнического туризма на региональную экономику, раскрыта взаимосвязь механизмов государственного регулирования, инвестиционных, финансовых и маркетинговых механизмов. По результатам анализа разработаны предложения по повышению экономической эффективности паломнического туризма.

Ключевые слова: паломнический туризм, экономический механизм, религиозный туризм, региональная экономика, туристский кластер, государственно-частное партнерство, Самарканд, Бухара, Хива.

Abstract. Based on an analysis of scientific literature and regulatory documents, the article examines the economic mechanisms for developing pilgrimage tourism using the cities of Samarkand, Bukhara and Khiva as case examples. The channels through which pilgrimage tourism influences the regional economy are systematized, and the interrelationship between state regulatory, investment, financial and marketing mechanisms is revealed. Based on the results of the analysis, proposals for improving the economic efficiency of pilgrimage tourism are developed.

Keywords: pilgrimage tourism, economic mechanism, religious tourism, regional economy, tourism cluster, public-private partnership, Samarkand, Bukhara, Khiva.

KIRISH

O‘zbekiston islom sivilizatsiyasining muhim markazlaridan biri sifatida jahon miqyosida katta ma'naviy va tarixiy merosga ega bo‘lib, bu meros mamlakatning turistik salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Samarqanddagi Imom Buxoriy majmuasi, Buxorodagi Bahouddin Naqshband majmuasi va Xivadagi Pahlavon Mahmud maqbarasi kabi muqaddas qadamjolar nafaqat mahalliy aholi, balki musulmon dunyosidan keluvchi ko‘plab ziyoratchilar uchun ham alohida ahamiyatga ega. "Turizm to‘g‘risida"gi Qonunda turizmning turlari qatorida ziyorat turizmi alohida ajratib ko‘rsatilgan va uni rivojlantirish davlat siyosatining yo‘nalishi sifatida belgilangan [1]. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

strategiyasida ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish, turistik infratuzilmani kengaytirish vazifalari qo‘yilgan [2], "O‘zbekiston 2030" strategiyasida esa xorijiy turistlar oqimini sezilarli darajada oshirish maqsadi belgilangan [3]. Shu bilan birga, ziyorat turizmining iqtisodiy salohiyatidan to‘liq foydalanish uchun faqat tarixiy obyektlarning mavjudligi yetarli emas, balki investitsiyalarni jalb qilish, infratuzilmani moliyalashtirish, xizmatlar sifatini ta'minlash va tashqi bozorlarga chiqishni ta'minlovchi aniq iqtisodiy mexanizmlar zarur. Mazkur tadqiqotning maqsadi ziyorat turizmini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash va Samarqand, Buxoro hamda Xiva misolida ularni takomillashtirish yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda tizimli adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va me'yoriy huquqiy hujjatlarning mazmuniy tahlili usullari qo‘llanildi. Turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi Farmonda turistik obyektlar va infratuzilmani rivojlantirishni rag‘batlantirishga qaratilgan imtiyozlar va tashkiliy choralar belgilangan bo‘lib, ular ziyorat turizmini rivojlantirishning institutsional asosini tashkil etadi [4]. D. Olsen va D. Timothy tahriri ostidagi diniy va ma'naviy turizmga bag‘ishlangan qo‘llanmada ziyorat turizmi zamonaviy turizm iqtisodiyotining mustaqil segmenti sifatida ko‘rib chiqilib, muqaddas joylarni boshqarish, ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri hamda diniy qadriyatlar bilan tijoriy faoliyat o‘rtasidagi muvozanat masalalari tahlil qilingan [5].

N. Collins-Kreiner ziyorat turizmining an'anaviy diniy safardan kengroq mazmundagi madaniy va ma'naviy tajribaga aylanib borayotganini ta'kidlab, bu jarayon ziyoratchilar tarkibini kengaytirishini va yangi bozor segmentlarini shakllantirishini asoslab bergan [6]. B. Kim, S. Kim va B. King diniy turizm bo‘yicha tadqiqotlarning rivojlanish bosqichlarini tizimlashtirib, iqtisodiy ta'sir, destinatsiyani boshqarish va ziyoratchilar xulq-atvori masalalari soha tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlariga aylanganini ko‘rsatgan [7]. M. Terzidou, C. Scarles va M. Saunders diniy turistlarning motivatsiyasi murakkab va ko‘p qirrali ekanini, ularning xarajat qilish xulq-atvori esa sayohatning ma'naviy mazmuniga bog‘liq ekanini asoslagan [8].

A. Duran-Sanchez va hammualliflar diniy turizm va ziyorat bo‘yicha ilmiy nashrlarning bibliometrik tahlilini o‘tkazib, bu yo‘nalishga ilmiy qiziqish barqaror o‘sib borayotganini qayd etgan [9]. Ziyorat turizmining mamlakat iqtisodiyotidagi o‘rnini baholash uchun rasmiy statistika manbalari muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular turistlar oqimi va turistik xizmatlar eksporti dinamikasini kuzatish imkonini beradi [10]. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xorijiy tadqiqotlarda ziyorat turizmining ijtimoiy va motivatsion jihatlari keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, uning iqtisodiy mexanizmlarini O‘zbekiston hududlari misolida kompleks tahlil qilgan ishlar hali yetarli emas.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar va me'yoriy hujjatlarning tahlili asosida ziyorat turizmini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini to‘rt guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari bo‘lib, ular soliq va bojxona imtiyozlari, viza rejimini soddalashtirish hamda muqaddas qadamjolarni muhofaza qilish va obodonlashtirish dasturlarini o‘z ichiga oladi [1; 4]. Ikkinchi guruh investitsion mexanizmlar bo‘lib, ular ziyoratgohlar atrofida mehmonxona, transport va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini davlat-xususiy sheriklik asosida rivojlantirishni nazarda tutadi. Uchinchi guruh moliyaviy mexanizmlar bo‘lib, ularga kichik biznes subyektlari uchun imtiyozli kreditlar, mahalliy byudjetlarga turistik yig‘imlar hisobidan tushumlarni hududiy infratuzilmaga yo‘naltirish kiradi.

To‘rtinchi guruh marketing mexanizmlari bo‘lib, ular xalqaro ko‘rgazmalarda ishtirok etish, raqamli platformalar orqali brendni ilgari surish va musulmon mamlakatlari bozorlariga yo‘naltirilgan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

targ'ibotni qamrab oladi. Shaxsiy tahlilimizga ko'ra, uchala shaharning ziyorat turizmi salohiyati bir xil bo'lsa-da, uni iqtisodiy natijaga aylantirish darajasi turlicha. Samarqand transport qulayligi va yirik investitsion loyihalar tufayli ustunlikka ega, Buxoro tasavvuf merosi bilan bog'liq ziyorat yo'nalishida alohida brend imkoniyatiga ega, Xiva esa yaxlit saqlangan tarixiy muhiti bilan ajralib turadi, biroq transport yetib borishi nisbatan qiyinligi sababli ziyoratchilar oqimi cheklanib qolmoqda. Muhokama nuqtai nazaridan ta'kidlash lozimki, ziyorat turizmining asosiy iqtisodiy muammosi ziyoratchilarning mintaqada qisqa muddat bo'lishi va xarajatlarining asosan transport va joylashtirish bilan cheklanishidir.

Xorijiy tadqiqotlar ko'rsatganidek, ziyoratchilarning motivatsiyasi faqat diniy maqsad bilan cheklanmaydi [6; 8], shu sababli ziyorat yo'nalishini hunarmandchilik, milliy oshxona va madaniy dasturlar bilan uyg'unlashtirish ziyoratchining mintaqada bo'lish muddatini va xarajatlarini oshiradi. Bu esa turizmning multiplikativ ta'siri orqali mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, muqaddas joylarni tijoratlashtirish ularning ma'naviy qiymatiga zarar yetkazmasligi kerak [5], shuning uchun iqtisodiy mexanizmlar diniy qadriyatlarga hurmat tamoyili asosida qurilishi lozim. Uchala shaharni yagona ziyorat yo'nalishiga birlashtiruvchi klaster yondashuvi hududlar o'rtasidagi raqobatni hamkorlikka aylantirib, umumiy turistik mahsulotning jozibadorligini oshirishi mumkin.

XULOSA

O'tkazilgan nazariy tahlil natijalari ziyorat turizmi O'zbekiston iqtisodiyoti uchun katta salohiyatga ega ekanini, biroq bu salohiyatni amalga oshirish tartibga solish, investitsion, moliyaviy va marketing mexanizmlarining uyg'un ishlashiga bog'liq ekanini ko'rsatadi. Samarqand, Buxoro va Xiva misolida ziyorat turizmining iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun uchala shaharni yagona ziyorat klasteriga birlashtirish, Xivaga transport yetib borishini yaxshilash, ziyorat yo'nalishlarini madaniy va gastronomik dasturlar bilan boyitish, davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilma loyihalarini amalga oshirish hamda musulmon mamlakatlari bozorlariga yo'naltirilgan maqsadli marketing strategiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni: 2019-yil 18 iyuldagi O'RQ-549-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni: 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni: 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz
4. Указ Президента Республики Узбекистан "О дополнительных мерах по ускоренному развитию туризма в Республике Узбекистан" от 5 января 2019 года № УП-5611. Национальная база данных законодательства. URL: https://lex.uz
5. The Routledge Handbook of Religious and Spiritual Tourism / ed. by D.H. Olsen, D.J. Timothy. London; New York: Routledge, 2022.
6. Collins-Kreiner N. Pilgrimage tourism: past, present and future rejuvenation: a perspective article // Tourism Review. 2020. Vol. 75, No. 1. P. 145-148.
7. Kim B., Kim S., King B. Religious tourism studies: evolution, progress, and future prospects // Tourism Recreation Research. 2020. Vol. 45, No. 2. P. 185-203.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

8. Terzidou M., Scarles C., Saunders M.N.K. The complexities of religious tourism motivations: sacred places, vows and visions // Annals of Tourism Research. 2018. Vol. 70. P. 54-65.
9. Duran-Sanchez A., Alvarez-Garcia J., del Rio-Rama M.C., Oliveira C. Religious tourism and pilgrimage: bibliometric overview // Religions. 2018. Vol. 9, No. 9. Art. 249.
10. Агентство статистики при Президенте Республики Узбекистан. Туризм: официальная статистика. URL: https://stat.uz

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.